

Пономаренко В. С.

*д.е.н., професор,
ректор Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця, Україна;
e-mail: pvs@hneu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-9702-8469*

Колодізев О. М.

*д.е.н., професор,
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця, Україна;
e-mail: kolodizev@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-6715-2901*

Лебідь О. В.

*к.е.н., доцент,
доцент кафедри банківської справи
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця, Україна,
e-mail: olesia.lebid@hneu.net; ORCID ID: 0000-0002-6584-8390*

Вейц О. І.

*аспірант кафедри банківської справи
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця, Україна,
e-mail: oleksandr.veyts@hneu.net; ORCID ID: 0000-0003-3798-3816*

ОЦІНЮВАННЯ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ СУМНІВНИХ ДОХОДІВ КЛІЄНТІВ БАНКУ

Анотація. Подальший розвиток систем запобігання та протидії легалізації злочинних доходів значно гальмується за відсутності оцінки поточного стану таких систем. На сьогодні відсутня будь-яка методологія, методика чи підхід до оцінювання систем запобігання та протидії легалізації злочинних доходів суб'єктів первинного фінансового моніторингу, до яких належать і банківські установи. Статтю присвячено формуванню методичного підходу до оцінювання системи запобігання та протидії легалізації сумнівних доходів банків з урахуванням чинних рекомендацій ФАТФ і НБУ. На основі узагальнення та аналізу результатів досліджень провідних учених у сфері запобігання відмиванню коштів визначено сукупність найбільш важливих щодо оцінювання складових частин системи запобігання та протидії легалізації сумнівних доходів клієнтів банку, до яких віднесено: порядок ідентифікації та вивчення клієнта; моніторинг та звітування про операції; управління ризиками; компетентність персоналу; збереження документів та інформації; внутрішній контроль та аудити; комплаєнс; управління інформаційними системами; корпоративне управління банку і роль його органів. За допомогою анкетування експертів з фінансового моніторингу банків розраховано коефіцієнти значимості перелічених складових частин системи. Для оцінювання кожної складової розроблено анкету, яка враховує вимоги ФАТФ, НБУ та ґрунтується на даних офіційної звітності банків з питань фінансового моніторингу. Запропоновано узагальнені етапи здійснення оцінювання, що становлять методичний підхід до оцінювання системи запобігання та протидії легалізації сумнівних доходів клієнтів банку. Підхід ґрунтується на розроблених анкетах, оцінки яких згортаються в інтегральні показники рівня розвитку кожної складової, які, у свою чергу, методом адитивної згортки з урахуванням коефіцієнтів значимості формують інтегральну оцінку всієї системи, а розроблена шкала дозволяє провести якісну інтерпретацію отриманих результатів.

Ключові слова: запобігання та протидія легалізації доходів, сумнівні доходи клієнтів банку, фінансовий моніторинг, відмивання коштів.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 4; бібл.: 18.

Ponomarenko V. S.
*Doctor of Economics, Professor,
Rector Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine;
e-mail: pvs@hneu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-9702-8469*

Kolodiziev O. M.
*Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Banking
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine;
e-mail: kolodizev107@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-6715-2901*

Lebid O. V.
*Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Banking Department
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine;
e-mail: olesia.lebid@hneu.net; ORCID ID: 0000-0002-6584-8390*

Veits O. I.
*Ph. D. student of the Banking Department
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine;
e-mail: oleksandr.veits@hneu.net; ORCID ID: 0000-0003-3798-3816*

ASSESSMENT OF A BANK'S PREVENTION AND COUNTERACTION MONEY LAUNDERING SYSTEM

Abstract. An absence of evaluation current condition of system of prevention and counteraction money laundering is an obstacle for its further development. Yet there has no any open source methodology for such systems assessment. This article is devoted to the development of the methodical approach to assessment of a bank's prevention and counteraction money laundering system. Our analysis revealed the most important components of a bank's prevention and counteraction money laundering system. They are client's identifying and researching, financial monitoring and reporting, risk management, personnel competency, documents and information storage, internal control and auditing, compliance, information systems management, corporate governance and role of its bodies. The priority of these components was determined based on banking experts' survey. Coefficients of significance of each system's component were calculated. Due to assess each component of the system of prevention and counteraction of money laundering through banks the set of questionnaires has been developed. Each questionnaire takes into account the requirements of the FATF and the National Bank of Ukraine, the data of the official reporting of the banks on financial monitoring issues. The generalized stages of estimation are the methodical approach to estimation of a bank's Anti-Money Laundering / Countering the Financing of Terrorism system. The approach is based on developed questionnaires, the estimates of which are converted into integral indicators. These integral indicators show the level of development of each component of a bank's Anti-Money Laundering / Countering the Financing of Terrorism system and form an integral assessment of the whole system. The developed scale for system's integral estimate allows making qualitative interpretation of the results.

Keywords: prevention and counteraction money laundering, suspicious client transactions, financial monitoring, money laundering.

JEL Classification: G21

Formulas: 0; fig.: 1; tabl.: 4; bibl.: 18.

Пономаренко В. С.,
*д.э.н., профессор,
ректор Харьковского национального экономического университета
имени Семёна Кузнеца, Украина;
e-mail: pvs@hneu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-9702-8469*

Колодизев О. Н.
д.э.н., профессор,
заведующий кафедрой банковского дела
Харьковского национального экономического университета
имени Семёна Кузнеця, Украина;
e-mail: kolodizev107@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-6715-2901

Лебедь О. В.
к.э.н., доцент,
доцент кафедры банковского дела
Харьковского национального экономического университета
имени Семёна Кузнеця, Украина;
e-mail: olesia.lebid@hneu.net; ORCID ID: 0000-0002-6584-8390

Вейц А. И.
аспирант кафедры банковского дела
Харьковского национального экономического университета
имени Семёна Кузнеця, Украина;
e-mail: oleksandr.veyts@hneu.net; ORCID ID: 0000-0003-3798-3816

ОЦЕНИВАНИЕ СИСТЕМЫ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ И ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ЛЕГАЛИЗАЦИИ СОМНИТЕЛЬНЫХ ДОХОДОВ КЛИЕНТОВ БАНКА

Аннотация. Определена совокупность наиболее важных составляющих системы предотвращения и противодействия легализации сомнительных доходов клиентов банка, рассчитаны коэффициенты их значимости. Для оценки каждой составляющей разработана анкета, которая учитывает требования ФАТФ, НБУ и основывается на данных официальной отчетности банков по вопросам финансового мониторинга. Обобщенные этапы осуществления оценки составляют методический подход к оценке системы предотвращения и противодействия легализации сомнительных доходов клиентов банка. Подход основывается на разработанных анкетах, оценки которых сворачиваются в интегральные показатели уровня развития каждой составляющей, которые в свою очередь методом аддитивной свертки с учетом коэффициентов значимости формируют интегральную оценку всей системы, а разработанная шкала позволяет провести качественную интерпретацию полученных результатов.

Ключевые слова: система предупреждения и противодействия легализации доходов, сомнительные доходы клиентов банка, финансовый мониторинг, отмывание денег.

Формул: 0; рис.: 1; табл.: 4; библи.: 18.

Вступ. Формування системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку є актуальним завданням розвитку системи фінансового моніторингу України. Для його ефективного виконання необхідно, по-перше, оцінити фактичний стан і діяльність банків щодо запобігання та протидії легалізації, по-друге, проаналізувати досвід інших країн у цій сфері та виявити такі його переваги, які можна використати і застосувати в українській практиці, по-третє, узагальнити нормативно-правові вимоги та обмеження як міжнародні, так і локальні, для їхнього подальшого врахування, по-четверте, користуючись системним підходом, визначити, чи створені власне відповідні системи в українських банках, і насамкінець, або удосконалювати існуючі системи запобігання та протидії легалізації сумнівних доходів у банках, або створювати нові, ґрунтуючись на результатах виконання вказаних завдань. Отже, створенню системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку має передувати масштабна аналітична та оціночна діяльність, результати якої створюють відповідне інформаційне підґрунтя. У зв'язку із зазначеним актуалізується питання і завдання оцінювання системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку у минулих і поточному періодах. Виконати це завдання можна за умови наявності

відповідних методичних рекомендацій та дієвого інструментарію, який існує виключно у фрагментарному вигляді, що і зумовило необхідність формування цілісного, науково обґрунтованого методичного підходу до оцінювання системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Аналіз наукових публікацій, присвячених проблемам запобігання та протидії відмиванню коштів, дозволив виявити, що питанням оцінювання цих процесів або систем на рівні суб'єктів первинного фінансового моніторингу приділено не достатньо уваги; підходу або методичних рекомендацій, які б дозволили здійснити оцінювання системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку немає; серед учених і практиків немає згоди щодо кількісного та якісного складу таких систем; більшість праць присвячені або оцінці ризиків відмивання коштів [1; 2; 3; 4], або оцінці національних систем запобігання та протидії відмиванню коштів [5; 6; 7; 8].

Макроекономічним аспектам присвячений підхід до оцінювання ефективності систем протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (далі ПВК/ФТ), запропонований ФАТФ [6]. Підхід є основоположним для всіх країн-учасниць, ґрунтується на експертному оцінюванні і спрямований на оцінювання ступеня досягнення системою ПВК/ФТ певних результатів. Як зазначено у відповідних рекомендаціях [6, с. 15], «Такий підхід не має за мету безпосередньо оцінювати [...] ефективність конкретних організацій чи установ», а отже не може бути використаний для оцінювання системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку. Проте, використання методу масштабування та аналіз одинадцяти «безпосередніх результатів», які експерти ФАТФ визначили ключовими для оцінювання, можна сказати, що обов'язковими елементами для оцінювання на рівні банку мають бути: 1) законодавче та/або нормативно-правове забезпечення; 2) збереження, передавання та обмін інформацією щодо ризиків ВК та протидії ним; 3) моніторинг та звітування про фінансові операції; 4) наявність та здійснення превентивних заходів ПВК/ФТ; 5) взаємодія з відповідними органами, що забезпечують ПВК/ФТ [6, с. 16].

В Україні станом на початок 2018 року відсутні єдині рекомендації щодо оцінювання систем ПВК/ФТ окремих суб'єктів первинного фінансового моніторингу, у тому числі і банків, але здійснено оцінювання національної системи. Аналіз Звіту про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму за 2016 рік [8], показав, що обов'язковими для оцінювання є такі елементами або складові частини системи: інфраструктурна [8, с. 88]; нормативно-правова [8, с. 85]; аналіз фінансових операцій [8, с. 70—71, с. 81—83]; ідентифікація бенефіціарних власників [8, с. 74, с. 91]; компетентність учасників системи [8, с. 91].

Національний регулятор діяльності банків в Україні — НБУ — також не має розробленого і затвердженого підходу до оцінювання системи ПВК/ФТ, проте є документ, що може сприяти формуванню такого підходу. Згідно з даними звітності банків щодо управління ризиками у сфері фінансового моніторингу [9] Національний банк України пропонує відстежувати інформацію щодо таких складових частин системи банку: 1. Корпоративне управління та роль органів управління банку. 2. Управління інформаційними системами. 3. Управління ризиками. 4. Порядок здійснення ідентифікації та вивчення клієнта. 5. Моніторинг та звітування про фінансові операції. 6. Збереження документів та інформації. 7. Внутрішній контроль, а також внутрішній та зовнішній аудити. 8. Комплаєнс. 9. Навчання та підбір персоналу [9]. Проте у документі не міститься жодної інформації щодо того, яким чином інтерпретувати отримані зі звіту банку інформацію і яку узагальнену оцінку його системі ПВК/ФТ можна дати.

Аналіз ключових міжнародних та національних документів показав, що жоден з підходів, що містяться в них, не підходить для здійснення оцінювання системи запобігання та протидії ВК/ФТ. Аналогічний висновок дав і аналіз наукових публікацій. Так, колектив учених на чолі з О. М. Бережним [3] у праці «Оцінка та управління ризиком використання послуг для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму в комерційному

банку» не пропонує оцінювати запобігання та протидію в цілому як систему. Їхня увага зосереджена на різних підходах до оцінювання внутрішньобанківських ризиків використання банківських послуг для відмивання коштів. Зокрема, учені запропонували використовувати нормативний підхід на основі бінарних показників до експрес-оцінювання ризику використання послуг банку для відмивання коштів [3, с. 56—81] та байєсівський підхід для більш повного оцінювання такого ж ризику [3, с. 82 —87]. Запропоновані колективом авторів моделі є доведеними і адекватними [3, с. 99 —102], проте оцінюють тільки одну складову системи запобігання та протидії відмиванню коштів — управління ризиками, що пов'язані виключно з операціями банку і за допомогою окремих показників, включених до моделей оцінюють внутрішній контроль, внутрішній та зовнішній аудит, комплаєнс. Поза увагою вчених залишились питання компетентності персоналу, корпоративного управління, управління інформаційними системами.

Підхід до оцінювання ризику легалізації злочинних доходів, запропонований О. В. Смагло [4], ґрунтується на бальній оцінці ризиків, налічує 15 показників, що враховують окремі аспекти підозрілих фінансових операцій та участь персоналу у відмиванні коштів і не враховує такі важливі складові як внутрішній контроль, внутрішній та зовнішній аудит, комплаєнс, компетентність персоналу, корпоративне управління, управління інформаційними системами, що також значно впливають на рівень ризику банку щодо легалізації злочинних доходів.

М. Кодрік, Л. Куріловська (Marek Kordik, Lucia Kurilovska, 2018) у роботі [10], що присвячена оцінюванню національного ризику відмивання коштів, пропонують враховувати в процесі оцінювання такі аспекти, що стосуються безпосередньо банків: порядок здійснення ідентифікації та вивчення клієнта; моніторинг та звітування про фінансові операції; внутрішній контроль, внутрішній та зовнішній аудити; комплаєнс; навчання та підбір персоналу (або компетентність персоналу), а також загальнонаціональні фактори: законодавче забезпечення, інституційне забезпечення та інфраструктуру попередження та запобігання [10, с. 246 —248; 252 —259].

Робота [1] безпосередньо не присвячена оцінюванню систем банків щодо ПВК/ФТ, проте автори виявили слабкі місця більшості крупних банків США та вказали на них. З цього можна зробити висновок, що ці елементи системи запобігання та протидії легалізації злочинних доходів потребують особливої уваги, а отже мають бути оцінені: внутрішні політика, процедури та контроль; комплаєнс [1, с. 55]; збереження документів та інформації [1, с. 60]; співпраця щодо розслідувань [1, с. 62]; наявність та дієвість програми щодо ПВК/ФТ [1, с. 63]; управління ризиками [1, с. 65 — 66]; ідентифікація та верифікація клієнтів [1, с. 65 — 66]; аудит [1, с. 65]; моніторинг та звітування про операції [1, с. 66]; постійне навчання та збільшення знань [1, с. 68 —69].

Ж. О. Андрійченко у роботі [11] серед важливих складових системи запобігання та протидії відмивання коштів виокремила: нормативно-правове, технологічне, інформаційне та кадрове забезпечення, фінансовий моніторинг, управління ризиками. О. В. Лисенок, О. Г. Мелоян [2] присвятили свою працю одному з елементів системи запобігання та протидії ВК/ФТ — управлінню ризиками, проте у роботі чітко простежується тісний взаємозв'язок управління ризиками з іншими складовими частинами системи: корпоративне управління та управління інформаційними системами; ідентифікація клієнтів, моніторинг та звітування за операціями; навчання та підвищення кваліфікації персоналу; збереження документів та інформації та взаємодія з відповідними органами [2, с. 149].

А. А. Хмелюк (2017) запропонувала методичний підхід до оцінювання системи фінансового моніторингу на державному рівні [12]. Аналіз цієї розробки показав, що адаптувати та використати її на рівні суб'єктів первинного фінансового моніторингу неможливо, оскільки в її основу показники діяльності, які стосуються виключно Державної служби фінансового моніторингу, а саме кількісні та якісні показники отриманих та оброблених повідомлень про підозрілі фінансові операції.

Метою статті є формування методичного підходу до оцінювання системи запобігання

та протидії легалізації сумнівних доходів клієнтів банків з урахуванням вимог ФАТФ та рекомендацій Національного банку України. Для досягнення поставленої мети були вирішені такі завдання: 1) узагальнені, проаналізовані та пріоритезовані складові частини системи запобігання та протидії легалізації сумнівних доходів клієнтів банків (далі СЗПЛСД); 2) сформовано інструментарій оцінювання найбільш вагомих складових СЗПЛСД у вигляді опитувальних анкет та відповідних бальних шкал для інтерпретації та кількісного вимірювання всіх можливих відповідей; 3) здійснено інтегральне оцінювання СЗПЛСД; 4) сформовано чітку послідовність етапів здійснення оцінювання СЗПЛСД та здійснено апробацію методичного підходу на даних діючих банків.

Результати дослідження. Формування підходу до оцінювання СЗПЛСД клієнтів банку слід розпочати з визначення сутності та змісту об'єкту оцінювання. В межах даного дослідження поняття «система запобігання та протидії відмивання коштів та фінансуванню тероризму», «система запобігання та протидії легалізації злочинних доходів» та «система фінансового моніторингу» вживаються як синоніми. Щодо змісту системи запобігання та протидії ВК/ФТ банку, то НБУ у документі [4] визначив, що її створення для банку є опціональним, а отже чітких вимог до її змісту (складових елементів) немає. Проте вимоги до підрозділу запобігання ВК/ФТ, викладені у [4], можна екстраполювати й на систему запобігання ВК/ФТ. Аналіз переліку цих вимог дозволяє стверджувати, що обов'язково у банку мають виконуватись такі функції щодо ПВК/ФТ: 1) виявлення та реєстрації банками фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу (далі ФМ) або підозрілих фінансових операцій; 2) належний документальний супровід ФМ; 3) ідентифікація, верифікація та вивчення клієнтів; 4) взаємодія з уповноваженими органами щодо питань ФМ; 5) управління ризиками ВК/ФТ; 6) робота з персоналом, задіяним у ПВК/ФТ.

Оскільки законодавчо встановлених вимог щодо змісту та структури системи запобігання та протидії ВК/ФТ банку немає доцільно здійснити їхнє узагальнення, ґрунтуючись на аналізі доступних нормативно-правових та наукових джерел. Результати цього аналізу представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Узагальнення інформації щодо складових системи запобігання та протидії ВК/ФТ банку, які мають бути оцінені

Характеристика для оцінювання	Джерела інформації													Разом
	[6]	[8]	[9]	[10]	[11]	[3]	[4]	[1]	[2]	[12]	[18]	[16]	[17]	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Корпоративне управління			+		+			+	+			+		5
Управління ІС	+		+		+				+			+		5
Управління ризиками		+	+		+	+	+	+	+		+	+		9
Порядок здійснення ідентифікації та вивчення клієнта	+	+	+	+			+	+	+		+	+	+	10
Моніторинг та звітування	+		+	+	+		+	+	+	+	+		+	10
Збереження документів та інформації	+		+		+			+	+		+		+	7
Контроль, аудити			+	+		+		+			+	+	+	7
Компласнс			+	+		+		+				+	+	6
Компетентність персоналу		+	+	+	+			+	+		+		+	8
Законодавче забезпечення	+	+		+	+						+		+	6
Інституційне забезпечення	+	+		+										3
Інфраструктура попередження та запобігання		+		+										2
Взаємодія з відповідними органами	+							+	+		+			4

Джерело: складено авторами на основі власних досліджень

Дані табл. 1 показують, що вчені по-різному оцінюють важливість елементів системи запобігання та протидії легалізації доходів клієнтів банку. Критичний аналіз показав, що окремі складові або характеристики для оцінювання мають бути виключені з розгляду в контексті даного дослідження. Так, складова «інституційне забезпечення» не має сенсу, якщо розглядати рівень однієї установи, тому її виключено з оцінювання. Складова «законодавче забезпечення» є однаковою для всіх банків, що здійснюють свою діяльність в Україні, тому також не має оцінюватись у межах одного банку. Більш важливим з цієї точки зору є комплаєнс — відповідність як національному законодавству, так і внутрішнім положенням і розпорядженням.

Складова інфраструктура попередження розподілена між іншими, а саме: управління інформаційними системами; моніторинг та звітування; збереження документів та інформації; внутрішній контроль, внутрішній та зовнішній аудит, тому задля уникнення подвійного оцінювання функцій та елементів системи запобігання та протидії легалізації із загального переліку її також виключено. Найбільш значимими складовими, характеристики яких слід оцінити, за результатами узагальнення інформації нормативно-правових актів та праць учених, є такі (табл. 2).

Таблиця 2

Складові системи запобігання та протидії легалізації злочинних доходів клієнтів банку,
ранжовані за коефіцієнтом значимості

Назва складової системи	Умовне позначення	Відсоток згадувань	Коефіцієнт значимості
1	2	3	4
Порядок здійснення ідентифікації та вивчення клієнта	$F(id)$	76,92	0,15
Моніторинг та звітування про фінансові операції	$F(m)$	76,92	0,15
Управління ризиками	$F(r)$	69,23	0,13
Компетентність персоналу	$F(p)$	61,54	0,12
Збереження документів та інформації	$F(in)$	53,85	0,105
Внутрішній контроль та аудити	$F(c/a)$	53,85	0,105
Комплаєнс	$F(c)$	46,15	0,09
Управління інформаційними системами	$F(is)$	38,46	0,075
Корпоративне управління банку та роль його органів	$F(cm)$	38,46	0,075

Джерело: складено та розраховано авторами на основі власних досліджень

Дані табл. 2 показують, що до складу загальної оцінки системи запобігання та протидії легалізації злочинних доходів клієнтів банку входять дев'ять складових, функції яких визначено як найбільш значимі. Коефіцієнт значимості кожної складової розраховано як відсоток кількості згадувань у їхній загальній кількості і сума всіх коефіцієнтів становить 1, тобто 100 %. Тоді інтегральна оцінка системи запобігання та протидії легалізації злочинних доходів клієнтів банку визначається методом адитивної згортки згідно з даними табл. 2

Оцінювання першої складової системи запобігання та протидії легалізації сумнівних доходів клієнтів банку «Ідентифікація та вивчення клієнта» пропонується здійснювати методом анкетування та шкалювання можливих відповідей на запитання анкети. Питання анкети збігаються з параметрами Звіту банку з питань управління ризиками у сфері фінансового моніторингу (табл. 3).

Таблиця 3

Шкала оцінювання параметрів складової «Ідентифікація та вивчення клієнта»

№ питання	Зміст питання	Можлива відповідь та її оцінювання
1	2	3
1	Чи наявний у банку належним чином затверджений порядок здійснення ідентифікації та вивчення клієнтів (у розрізі 10 видів клієнтів)	Максимум 10 Мінімум 1 Так — 1; Ні — 0,1
2	Чи застосовується під час здійснення ідентифікації та вивчення клієнтів такі процедури:	Максимум 4 Мінімум 0,4
2.1	установлення ділових відносин з новим клієнтом або відмови в обслуговуванні, уключаючи розірвання ділових відносин	Так — 1 Ні — 0,1
2.2	класифікація ризиків клієнтів	
2.3	поглиблена перевірка та вивчення високоризикових клієнтів, продуктів, фінансових операцій тощо	
2.4	моніторингу клієнтських рахунків та фінансових операцій	
3	Чи передбачена процедурами банку диференціація порядку вивчення клієнтів залежно від рівня їх ризиків	Так — 1 Ні — 0,1
4	Чи застосовуються вимоги ПВК/ФТ до порядку здійснення ідентифікації клієнтів у частині (відповідь у відсотках):	Максимум 3 Мінімум 0,6
4.1	фіксації інформації щодо мети та характеру ділових відносин	100 % — 1
4.2	установлення окремого порядку здійснення ідентифікації та вивчення клієнтів-публічних діячів, банків-кореспондентів та інших високоризикових клієнтів та фінансових операцій	76 — 99 % — 0,8 50 — 75 % — 0,6 26 — 49 % — 0,4
4.3	оновлення інформація щодо клієнтів	0 — 25 % — 0,2
5	Для яких категорій клієнтів порядок здійснення ідентифікації та вивчення клієнтів вимагає зазначення такої інформації	100 % — 1 76 — 99 % — 0,8 50 — 75 % — 0,6 26 — 49 % — 0,4 0 — 25 % — 0,2
5.1	сфера діяльності/професія/зміст діяльності	
5.2	мета відкриття рахунку	
5.3	джерела походження коштів	
5.4	джерела походження активів	
6	Чи включають процедури ідентифікації та вивчення для всіх клієнтів здійснення таких дій	Максимум 4 Мінімум 0,8
6.1	перевірку чинності/достовірності документів	100 % — 1
6.2	особисту зустріч з потенційним клієнтом	76 — 99 % — 0,8
6.3	здійснення поглибленої перевірки клієнтів, віднесених до категорії високого ризику	50 — 75 % — 0,6 26 — 49 % — 0,4
6.4	стосовно юридичних осіб отримання інформації щодо роду діяльності, розташування, фінансового стану	0 — 25 % — 0,2
7	Якщо банк є посередником або отримувачем під час здійснення міжнародних платежів, чи наявні в банку такі вимоги	Максимум 3 Мінімум 0,6
7.1	здійснення ідентифікації ініціатора платежу та за необхідності зупинення чи відмова в здійсненні платежу	100 % — 1 76 — 99 % — 0,8
7.2	перевірка міжнародних платежів відповідно до санкційних списків Резолюцій Ради Безпеки ООН 1267 та 1373	50 — 75 % — 0,6 26 — 49 % — 0,4
7.3	здійснення ідентифікації особи, яка звернулася до банку для отримання переказу	0 — 25 % — 0,2
8	Чи передбачена в банку адміністративна відповідальність співробітників у разі здійснення порушень ними процедури ідентифікації та вивчення клієнтів	Так — 1 Ні — 0,1
9	Чи притягувалися до відповідальності співробітники банку за порушення ними процедури ідентифікації та вивчення клієнтів за останні три роки	Так — 0,1 Ні — 1
10	Чи здійснюється аналіз фінансових операцій, пов'язаних між собою клієнтів	Так — 1 Ні — 0,1

Джерело: складено авторами на основі власних досліджень

Дані табл. 3 показують, що для оцінювання складової «Ідентифікація та вивчення клієнта» згідно з рекомендаціями НБУ використовуються 10 запитань щодо різних аспектів ідентифікації, верифікації та вивчення клієнта.

Аналогічним чином, тобто з урахуванням вимог рекомендацій ФАТФ, законодавства України та інформації, що міститься у звіті банку з питань управління ризиками у сфері фінансового моніторингу, розроблені анкети та відповідні шкали оцінювання для усіх складових системи запобігання та протидії відмиванню коштів. В розроблених анкетах містяться різноспрямовані питання, наприклад, є питання для яких позитивною є відповідь «так», і її оцінка становить 1 бал, а є питання, відповідь на які «так» — є негативним результатом і тому оцінка її 0,1 балу. Тому для формування узагальнених оцінок складових системи запобігання та протидії ВК/ФТ використано метод таксономічного показника рівня розвитку. Такий підхід дозволяє врахувати як стабілізуючі, так і дестабілізуючі фактори протидії ВК/ФТ, дає змогу отримати узагальнені оцінки, які можна порівняти між собою, а отже виявити найслабше місце системи ПБК/ФТ.

Висновки. Узагальнені етапи оцінювання СЗПЛСД подані на рис. 1.

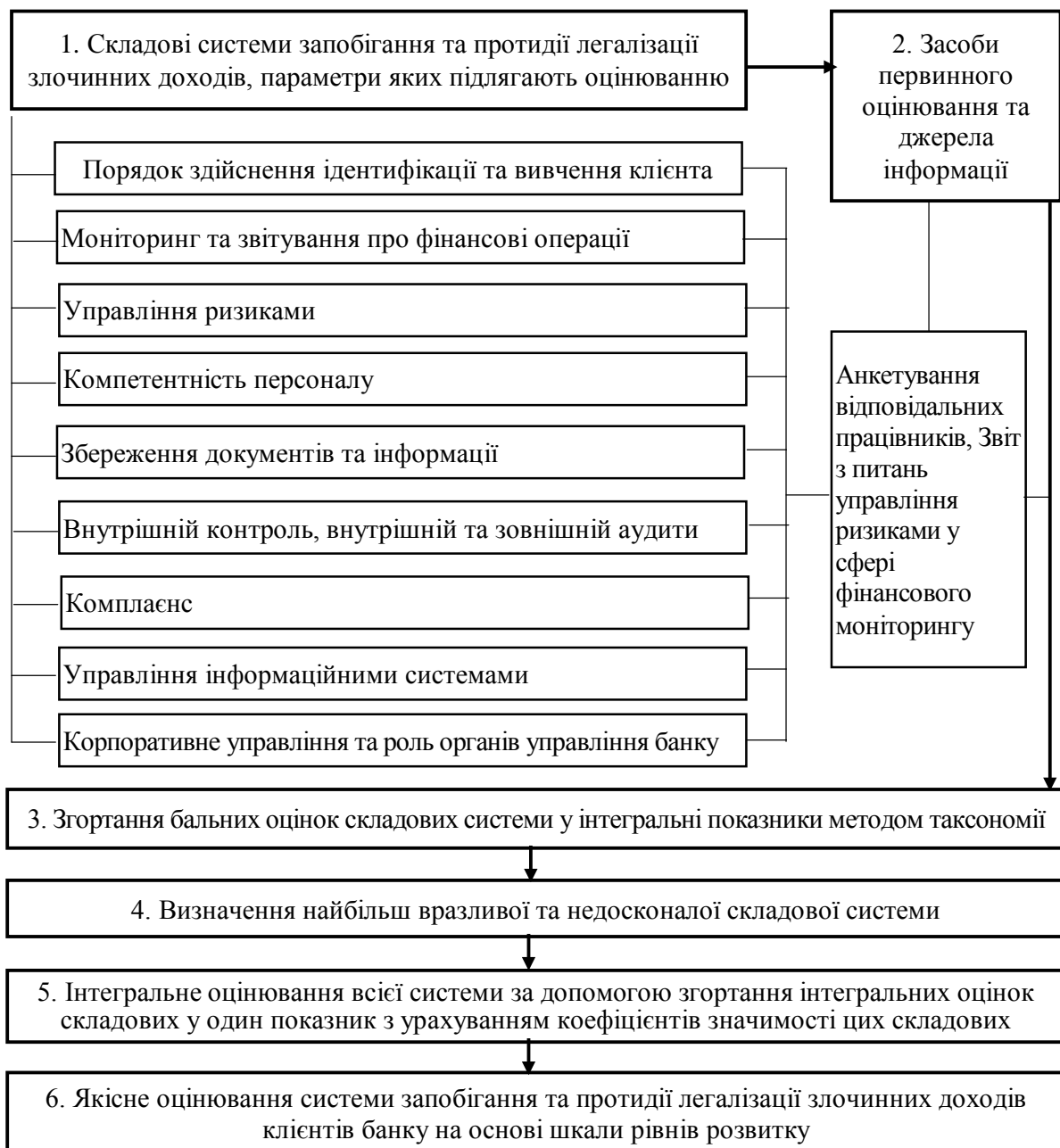

Рис. 1. Схема реалізації методичного підходу до оцінювання системи запобігання та протидії легалізації сумнівних доходів клієнтів банку

Джерело: складено авторами на основі власних досліджень

Дані рис. 1 дають узагальнену інформацію щодо сформованого методичного підходу до оцінювання СЗПЛСД клієнтів банку. Практична реалізація розробленого підходу дозволила здійснити оцінювання СЗПЛСД доходів клієнтів окремих банків України (табл. 4). Дані табл. 4 показують, що слабким місцем СЗПЛСД клієнтів ПАТ «Банк Грант» є корпоративне управління. Також необхідно посилити управління ризиками у сфері фінансового моніторингу. Щодо загальної динаміки, то за підсумками I кварталу 2018 року загальна оцінка СЗПЛСД ПАТ «Банк Грант» зросла у порівнянні з попереднім роком та 2016 р. Щодо загальної оцінки системи ПАТ «Комерційний індустріальний банк» (табл. 4) то можна стверджувати, що упродовж аналізованого періоду вона залишається стабільною.

Таблиця 4

Результати інтегрального оцінювання системи запобігання та протидії легалізації злочинних доходів клієнтів банків (фрагмент)

Назва складової системи	ПАТ «Банк Грант»			ПАТ «Комерційний індустріальний банк»		
	2016	2017	2018 ¹	2016	2017	2018 ¹
Порядок ідентифікації та вивчення клієнта	0,87	0,89	0,92	0,65	0,68	0,72
Моніторинг та звітування про операції	0,69	0,64	0,71	0,71	0,73	0,71
Управління ризиками	0,71	0,65	0,69	0,74	0,78	0,72
Компетентність персоналу	0,85	0,75	0,81	0,49	0,52	0,53
Збереження документів та інформації	0,59	0,61	0,82	0,68	0,65	0,71
Внутрішній та аудити	0,75	0,77	0,78	0,75	0,77	0,77
Комплаєнс	0,83	0,77	0,85	0,54	0,58	0,61
Управління інформаційними системами	0,74	0,69	0,76	0,94	0,89	0,91
Корпоративне управління та роль його органів	0,61	0,59	0,58	0,53	0,64	0,59
Загальна оцінка системи запобігання, протидії легалізації сумнівних доходів клієнтів банку	0,74	0,71	0,78	0,67	0,69	0,69

Джерело: власні розрахунки авторів; ¹ - дані за I квартал 2018 року

Узагальнюючи викладений матеріал, слід наголосити на перевагах розробленого методичного підходу, якими є:

врахування усіх важливих складових системи запобігання та протидії легалізації злочинних доходів клієнтів банку;

наявність офіційних джерел інформації для проведення первинного оцінювання та відповідність розроблених анкет нормативній інформації центрального регулятора діяльності банків в Україні;

визначення та урахування значимості складових системи підчас її оцінювання;

можливість порівняти оцінки різних складових та виявити таку, що потребує негайного втручання та удосконалення в межах одного банку;

наявність інструментів якісної інтерпретації отриманих оцінок;

можливість порівняти оцінки системи різних банків та використати їх для визначення ризикованості банку з точки зору ВК/ФТ та моделювання потенціалу відмивання грошей через конкретний банк.

Література

1. Лазебник Л. Л. Управління ризиками відмивання незаконних доходів у комерційному банку / Л. Л. Лазебник // Економіка та держава. — 2012. — № 11. — С. 4—7.
2. Лисенок О. В. Управління ризиками банку в системі внутрішнього фінансового моніторингу / О. В. Лисенок, О. Г. Мелоян // Вісник Житомирського державного технологічного університету. — 2015. — № 3 (73). — С. 145—151. — (Серія : Економічні науки).
3. Оцінка та управління ризиком використання послуг для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму в комерційному банку : монографія / за заг. ред. О. М. Бережного; [С. О. Дмитров, О. В. Меренкова, Т. А. Медвідь, О. М. Ващенко]. — Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. — 114 с.

4. Смагло О. В. Оцінка ризику легалізації злочинних доходів суб'єктів первинного фінансового моніторингу / О. В. Смагло // Вісник Житомирського державного технологічного університету. — 2015. — № 4 (74). — С. 201—212. — (Серія : Економічні науки).
 5. Бисага К. В. Регулювання та інституційне забезпечення протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом (на прикладі досвіду Чехії) / К. В. Бисага // Державне будівництво. — 2015. — № 2. — С. 31—44.
 6. Methodology for Assessing Technical Compliance with the FATF Recommendations and the Effectiveness of AML/CFT Systems [Electronic resource] / FATF. — 2018. — February. — Available at : <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/methodology/FATF%20Methodology%2022%20Feb%202013.pdf>.
 7. Procedures for the FATF Fourth Round of AML/CFT Mutual Evaluation [Electronic Source] / FATF. — 2018. — June. — Retrieved from : <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/methodology/FATF-4th-Round-Procedures.pdf>.
 8. Звіт про проведення національної оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму [Електронний ресурс] / Державна служба фінансового моніторингу України. — 2016. — 25 листопада. — Режим доступу : <http://www.sdfm.gov.ua/articles.php>.
 9. Про внесення змін до Положення про порядок організації та проведення перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Постанова Правління НБУ від 23 грудня 2015 року № 920 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0920500-15>.
 10. Kordik M. Protection of the National Financial System From the Money Laundering and Terrorism Financing / M. Kordik, L. Kurilovska // Entrepreneurship and Sustainability Issues. — 2017. — Vol. 5. — № 2. — December. — P. 243—262.
 11. Андрійченко Ж. О. Фінансовий моніторинг у системі управління ризиками ринків фінансових послуг / Ж. О. Андрійченко // Розвиток системи управління ризиками ринків фінансових послуг : монографія / наук. ред. та кер. кол. авт. Н. М. Внукова. — Харків : Ексклюзив, 2014. — С. 140—150.
 12. Хмелюк А. А. Фінансовий моніторинг у системі державного фінансового контролю України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / А. А. Хмелюк ; Чернігів. нац. акад. технолог. ун-т. — Чернігів, 2017. — 22 с.
 13. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу : постанова Правління НБУ від 26.06.2015 № 417 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0417500-15>.
 14. Акімова О. В. Особливості використання окремих інструментів при проведенні внутрішнього фінансового моніторингу / О. В. Акімова // Науковий вісник Донбаської державної машинобудівної академії. — 2016. — № 1. — С. 137—142.
 15. Lester J. Criminal Prosecution of Banks Under the Bank Secrecy Act / J. Lester, J. Roth // United States Attorney's Bulletin. — 2007. — September. — P. 54—71.
 16. Jaara O. O. Factors related to the Central Bank instructions on money laundering / O. O. Jaara, A. M. Kadomi // Journal of Money Laundering Control. — 2017. — Vol. 20. — Is. 3. — P. 274—291.
 17. Nguyen C. L. Preventing the use of financial institutions for money laundering and the implications for financial privacy / Ch. Le Nguyen // Journal of money laundering control. — 2018. — Vol. 21. — № 1. — P. 47—58.
 18. Глущенко О. О. Антилегалізаційний фінансовий моніторинг: ризик-орієнтований підхід : монографія / О. О. Глущенко, І. Б. Семерен ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Р. А. Слав'юка. — Київ : УБС НБУ, 2014. — 386 с.
- Стаття рекомендована до друку 10.09.2018* © Пономаренко В. С., Колодізєв О. М., Лебідь О. В., Вейц О. І.

References

1. Lazebnyk, L. L. (2012). Upravlinnia ryzykamy vidmyvannia nezakonnnykh dokhodiv u komertsiiinomu banku [Managing the risk of money laundering in a commercial bank]. *Ekonomika ta derzhava — Economy and the state*, 11, 4—7 [in Ukrainian].
2. Lysenok, O. V., & Meloian O. H. (2015). Upravlinnia ryzykamy banku v systemi vnutrishnoho finansovoho monitorynhu [Bank risk management in the system of internal financial monitoring]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu — Bulletin of the Zhytomyr State Technological University*, 3 (73), 145—151 [in Ukrainian].
3. Dmitrov, S. O., Merenkova, O. V., Medvid, T. A., Vashchenko O. M., & Berezhnyi, O. M. (Eds.). (2010). *Otsinka ta upravlinnia ryzykom vykorystannia posluh dlia lehalizatsii kryminalnykh dokhodiv abo finansuvannia teroryzmu v komertsiiinomu banku [Evaluation and risk management of the use of services for the legalization of criminal incomes or terrorist financing in a commercial bank]*. Sumy: DVNZ «UABS NBU» [in Ukrainian].
4. Smaglo, O. V. (2015). Otsinka ryzyku lehalizatsii zlochnnykh dokhodiv subiektiv pervynnoho finansovoho monitorynhu [Assessment of the risk of criminalization of criminal incomes of subjects of initial financial monitoring]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu — Bulletin of the Zhytomyr State Technological University*, 4 (74), 201—212.
5. Bysaha, K. V. (2015). Rehuliuвання та instytutsiine zabezpechennia protydii lehalizatsii dokhodiv, oderzhanykh zlochnnym shliakhom (na prykladi dosvidu Chekhii) [Regulation and institutional support for combating the legalization of proceeds from crime (on the example of the Czech experience)]. *Derzhavne budivnytstvo — State construction*, 2, 31—44 [in Ukrainian].
6. FATF. (2018, February). Methodology for Assessing Technical Compliance with the FATF Recommendations and the Effectiveness of AML/CFT Systems. Retrieved from <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/methodology/FATF%20Methodology%2022%20Feb%202013.pdf>.
7. FATF. (2018, June). Procedures for the FATF Fourth Round of AML/CFT Mutual Evaluation. Retrieved from <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/methodology/FATF-4th-Round-Procedures.pdf>.
8. State Service for Financial Monitoring of Ukraine. (2016, November 25). *Zvit pro provedennia natsionalnoi otsinky ryzykiv u sferi zapobihannia ta protydii lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochnnym shliakhom, ta finansuvanniu teroryzmu [Report on conducting a national risk assessment in the field of prevention and counteraction to the legalization (laundering) of proceeds from crime and terrorist financing]*. Retrieved from <http://www.sdfm.gov.ua/articles.php> [in Ukrainian].
9. National Bank of Ukraine. (2015). *Pro vnesennia zmin do Polozhennia pro poriadok orhanizatsii ta provedennia*

perevirok z pytan zapobihannia ta protydii lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia: Postanova Pravlinnia NBU vid 23 hrudnia 2015 roku № 920 [On amendments to the Regulation on the organization and conduct of inspections on prevention and counteraction to the legalization (laundering) of proceeds from crime, terrorist financing and financing of the proliferation of weapons of mass destruction: Decree of the NBU Board dated December 23, 2015 № 920]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0920500-15>.

10. Kordik, M., & Kurilovska, L. (2017, December). Protection of the National Financial System From the Money Laundering and Terrorism Financing. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 5 (2), 243—262.

11. Andriyenko, Zh. O. (2014). *Finansovyi monitorynh u systemi upravlinnia ryzykamy rynkiv finansovykh posluh* [Financial monitoring in the system of risk management of financial services markets]. Rozvytok systemy upravlinnia ryzykamy rynkiv finansovykh posluh [Development of risk management system for financial services markets]. N. M. Vnukova (Ed.). Kharkiv: Ekskliuzyv [in Ukrainian].

12. Khmelyuk, A. (2017). *Finansovyi monitorynh u systemi derzhavnoho finansovoho kontroliu Ukrainy* [Financial monitoring in the system of state financial control of Ukraine]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Chernihiv: Chernihiv. nats. akad. tekhnoloh. un-t [in Ukrainian].

13. National Bank of Ukraine. (2015). *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro zdiisnennia bankamy finansovoho monitorynhu: postanova Pravlinnia NBU vid 26.06.2015 № 417* [About approval of the Regulation on the implementation by banks of financial monitoring: Resolution of the Board of the NBU dated June 26, 2015 № 417]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0417500-15> [in Ukrainian].

14. Akimova, O. V. (2016). Osoblyvosti vykorystannia okremykh instrumentiv pry provedenni vnutrishnoho finansovoho monitorynhu [Peculiarities of the use of separate instruments in conducting internal financial monitoring]. *Naukovyi visnyk Donbaskoi derzhavnoi mashynobudivnoi akademii — Scientific Bulletin of the Donbas State Machine-Building Academy*, 1, 137—142 [in Ukrainian].

15. Lester, J., & Roth, J. (2007, September). Criminal Prosecution of Banks Under the Bank Secrecy Act. *United States Attorney's Bulletin*, 54—71.

16. Jaara, O. O., & Kadomi, A. M. (2017). Factors related to the Central Bank instructions on money laundering. *Journal of Money Laundering Control*, 20 (3), 274—291.

17. Nguyen, Ch. L. (2018). Preventing the use of financial institutions for money laundering and the implications for financial privacy. *Journal of money laundering control*, 21 (1), 47—58.

18. Hlushchenko, O. O., & Semehen, I. B., & Slaviuk, R. A. (Eds.). (2014). *Antylehalizatsiyni finansovyi monitorynh: ryzyk-orientovanyi pidkhid* [Anti-legal financial monitoring: risk-oriented approach]: Kyiv: UBS NBU [in Ukrainian].

The article is recommended for printing 10.09.2018

© Ponomarenko V. S., Kolodiziev O. M.,
Lebid O. V., Veits O. I.